

'God is als de zee, de ruimte.' Gesprek met zuster Emmanuele, overste van het Liobaklooster in Egmond Binnen

door Vanessa Verhoeff

In december 1960 werd ik, zeven weken te vroeg, geboren bij mijn grootouders in Workum, Friesland, terwijl mijn ouders midden in een verhuizing naar Zaandam zaten. Ik kreeg de naam 'Liesbeth'. Aan de eerste zes jaar van mijn leven in Zaandam heb ik weinig herinneringen, die beginnen pas vanaf het moment dat we verhuisden naar Terschelling. Daar kregen mijn ouders een bakkerij. Het was een mooie tijd. Mijn ouders waren gelukkig, de warmte en hartelijkheid straalde ervan af. Met mijn twee oudere broers, jonger zusje en jongere broer groeide ik op in een harmonieus gezin, we deden veel samen.

Mijn ouders waren vrijzinnig Nederlands Hervormd. Mijn moeder ging op zondag naar de kerk, wij naar de zondagsschool. Mijn vader sliep uit – zondag was zijn enige vrije dag als bakker – en zorgde voor soep met broodjes na de kerk. Het geloof had een plek in ons gezin; we baden voor het eten, af en toe werd er uit de bijbel gelezen en voor het slapen gaan las een van mijn ouders uit de kinderbijbel, met aansluitend het slotgebedje 'ik ga slapen, ik ben moe'. Soms hadden we naar aanleiding van een bijbelverhaal gesprekken met elkaar. Ik herinner me dat ik mijn moeder vertelde dat ik op de zondagsschool gehoord had over de hel. Mijn moeder belde toen de juffrouw op met de mededeling dat wij nooit meer zouden komen, als ze ons daar zulke dingen leerden. Het laat zien dat mijn ouders leefden vanuit een positief godsbeeld: een God die vrijheid schept, die iets met het goede te maken heeft. Dat stond in schril contrast met wat ik als kind beleefde bij de familie van mijn vader. Daar mocht je op zondag niet knippen, niet plakken, niet zwemmen, helemaal niets. Als mijn nichtjes zaten te breien op zondag, ging er een draadje in het breiwerkje en aan het einde van de dag werd het breiwerk uitgehaald tot het draadje, want 'zondagssteek houdt geen week'. Daar begreep ik niets van, dat had voor mij niets met God van doen en paste helemaal niet bij wat ik thuis meekreeg.

Het idee 'geloven in iets dat je niet ziet' maakte al vroeg deel uit van mijn leven.

Mijn jongste broertje moest na zijn geboorte direct voor drie maanden naar het ziekenhuis in Groningen. Wij, de oudere kinderen, mochten hem niet zien vanwege gevaar voor infecties. We hadden dus wel een broertje, maar we zagen hem niet. We moesten maar geloven dat hij er was. Dat wegvallen van een bepaalde vanzelfsprekendheid hield me erg bezig. Ik denk dat ik mede hierdoor al op jonge leeftijd veel vragen stelde die vriendjes en vriendinnetjes niet stelden. Ik vroeg me vaak af hoe God zou zijn, want de verhalen uit de kinderbijbel zeiden nooit iets over God, die gingen alleen over mensen. Ik had zelf vaak het gevoel dat ik God ervoer in de natuur. Terschelling was met de zee, het strand, de wisselende weersomstandigheden en de eindeloze ruimte een soort paradijs. Ik kon me levendig voorstellen dat God was als de uitgestrektheid van de zee, de ruimte. Een heel abstract godsbeeld voor een jong kind, maar ik denk dat het ergens appelleerde aan een innerlijke ruimte in mij.

Bij deze 'ruime God' hoorde ook de gedachte dat God er voor iedereen was. Een schokkende ervaring was in dat licht het schoolproject 'Gast aan tafel'.

Iedereen kreeg een vierkant busje mee naar huis. Dat zette je thuis op tafel en elke maaltijd deed je er een dubbeltje of een kwartje in. De opbrengst ging naar de arme kindertjes in Afrika die honger leden. Dat vond ik ongelooflijk: mijn vader was bakker, ik leefde temidden van zoveel brood, er was altijd genoeg. En nu bleek dat de kinderen aan de andere kant van de wereld geen brood hadden. God zorgde dus niet voor iedereen. Het universele dat ik God had toegedicht, klopte helemaal niet. Toen ontstond langzaam de gedachte dat hij in plaats van op de aarde in de hemel was. Maar ook dat beeld viel radicaal in duigen, toen mijn vader in 1972 op een zondagochtend om vijf uur in het ziekenhuis van Leeuwarden overleed aan een hersentumor. Ik was toen elf jaar. 's Avonds stond ik samen met mijn broertje voor het raam. Hij zei tegen mij: Lies, waar is heit nou? Het was een hele heldere nacht, begin december. Ik wees naar de helderste ster en zei: 'Dat is hem.' Mijn broertje was getroost, maar zelf geloofde ik niets van wat ik zei, die sterren aan de hemel waren geen mensen en God was daar ook niet.

Na de dood van mijn vader veranderde er veel.

De bakkerij werd verkocht en wij verhuisden naar een kleiner huis. De broer van mijn vader werd voogd, waardoor de streng gelovige familie van mijn vader opeens veel meer in ons gezin binnenkwam. Zij kwamen met goede bedoelingen, maar het was allemaal heel anders dan we gewend waren. Ze leken weinig plezier in het leven te hebben, ik zag zelden blije gezichten. Mijn moeder deed haar uiterste best om er iets van te maken. Ik heb nog steeds heel veel bewondering voor haar doorzettingsvermogen. Zelf was ik erg op zoek naar God. Als hij niet op aarde of in de hemel was, waar dan wel?

In die tijd paste ik regelmatig op de kinderen van onze dominee, Paul Saraber, en zijn vrouw Nelleke. Ik vond het heerlijk, daar ervoer ik dezelfde hartelijkheid en verbondenheid die ik van mijn eigen ouders kende. Ik begon te vermoeden dat die warmte misschien iets met God te maken had. Vlak voor mijn achttiende besloot ik belijdenis te doen bij Paul die op het punt stond te vertrekken naar Curaçao. Er kwam een hele discussie op gang in de kerkenraad, omdat ik geen belijdenis wilde doen voor de kerk of voor het christendom, maar voor de mensheid. Ik dacht: 'Als God bestaat, dan heeft hij met iedereen te maken en niet met een klein clubje mensen.' Uiteindelijk werd het goedgekeurd en kreeg ik een aantekening bij de twaalf artikelen dat ik niet speciaal belijdenis deed voor het instituut kerk, maar voor de mensheid. Daar ben ik nog altijd een beetje trots op.

Inmiddels woonde ik in Leeuwarden waar ik mijn VHBO-diploma had gehaald en moest kiezen: aanvankelijk wilde ik theologie studeren, maar het werd medische microbiologie aan de Universiteit van Groningen, gefascineerd als ik nog altijd was door de natuur. Ik hoopte in deze studie eindelijk een antwoord te vinden op de vraag wat er gebeurt op de momenten dat een mens geboren wordt en sterft. Daar was ik mijn leven lang al mee bezig. Als ik God ergens tegen kon komen, dan moest het daar zijn.

In mijn studietijd ging ik op zoek naar een kerk. Ik belandde in de plaatselijke hervormde kerk, maar die hield ik al gauw voor gezien. Jezus werd daarentegen wel steeds belangrijker voor mij. Hij was een spiegel, zijn politiek-sociale keuzes vond ik interessant. Via een vriendin kwam ik regelmatig op bijeenkomsten van de Jonge Socialisten. Het was de tijd van de demonstraties tegen kernwapens en we beleefden de tweede feministische

golf. Ik ontmoette vrouwen die zich met bevrijdings- en feministische theologie bezig hielden, en door hen kwam ik terecht bij de Studentenekklesia in Leeuwarden. Daar zongen we 'Ander, ouder, iemand in ons verborgen' van Huub Oosterhuis. Ik kan het nog steeds bijna niet horen zonder ontroerd te raken. Wat een herkenning! Plotseling werd onder woorden gebracht wat ik al zolang beleefde: iets dat te maken had met God én mensen. Het paste zo in de manier waarop ik God had ervaren in de liefde tussen mijn ouders. En het appelleerde aan het credo 'gave is opgave': je hebt iets gekregen en daar moet je wat mee doen. Vanaf dat moment kwam ik vaak in de Studentenekklesia.

In 1982 studeerde ik af als medisch microbioloog.

Ik ging werken op de afdeling Kunstmatige Inseminatie in een laboratorium van gezamenlijke ziekenhuizen in Leeuwarden, waar ik onder andere eicellen en zaadcellen selecteerde en bij elkaar bracht onder de elektronenmicroscop. Ik dacht echt dat ik het ontstaansmoment van leven zou gaan ontdekken. Maar het lukte me niet, het bleek ongrijpbaar. Die teleurstelling, gecombineerd met mijn interesse in het verhaal van de Studentenekklesia, deed me besluiten alsnog theologie te gaan studeren aan de Universiteit van Groningen. De studie was behoorlijk theoretisch en had weinig handen en voeten in het dagelijks leven. Ik had niets met een dogmatische God in de hemel, ik voelde het eerder als opdracht om hem uit de hemel naar de aarde te trekken, om hem tussen ons in te zetten. Dat was ook de geest in de Ekklesia. Ik besloot daar stage te gaan lopen. Een van mijn opdrachten was het organiseren van een kloosterweekend. Ik zocht het dichtstbijzijnde klooster; vanuit Leeuwarden was dat het Liobaklooster in Egmond Binnen.

In januari 1985, ik was toen vierentwintig, gingen we er met een groepje heen. Er lag een enorme berg sneeuw, het was een sprookjesachtig landschap. 's Ochtends in alle vroegte, tijdens de metten, het ochtendgebed, gebeurde er iets wonderlijks. In de lange stilte tijdens die dienst voelde ik een grote verbondenheid met alle aanwezigen. Daar ervoer ik iets van de diepte van God waar ik in mijn studie theologie zo naar zocht. Het leek de studie zelfs bijna overbodig te maken. Terug in Leeuwarden moest ik toegeven dat het kloosterbezoek mij enorm geraakt had. Van zuster Karin had ik een groot stuk bittere chocolade meegekregen en iedere dag brak ik daar een stukje vanaf om de verbondenheid met Lioba te proeven.

Ik dacht dat het verlangen naar Lioba wel over zou gaan, maar nee.

Ik organiseerde opnieuw een kloosterweekend. Het bleek niet aan het tijdstip of de sneeuw te hebben gelegen, ik was nog steeds geboeid door het leven daar; de dagorde, de rust en met name de gezamenlijke stiltes vond ik opnieuw bijzonder. De tijd waarin geen woord valt, waarin geen handeling plaatsvindt, maar waarin enkel rust is, die was zo vol en totaal nieuw voor mij. Om uit te zoeken of het kloosterleven iets voor mij zou zijn, regelde ik dat ik mijn stageverslag in Lioba kon schrijven. Het was toen zomer, in januari zou ik gaan. Maar toen verdronk in oktober een vriend van mij tijdens het vissen. Opeens vond ik het zo'n egoïstische keuze om in mijn eentje God te gaan zoeken in een klooster. Het leek me veel beter om te gaan helpen waar dat nodig was. Ik sloeg honderdtachtig graden om en schreef een brief aan Lioba dat ik niet zou komen. De theologie kwam op een lager pitje te staan, ik vond een baan in het middelbaar beroeps onderwijs, en werd weer politiek actief.

In 1986 was er een Elfstedentocht en omdat ik erg van schaatsen hield, besloot ik mee te doen. Bij Bartlehiem gebeurde het: ik schaatste tegen een brug en brak mijn nek. Ik heb nog steeds geen goede woorden om uit te leggen wat ik toen heb ervaren. Het zou gemakkelijker zijn als ik het wel kon uitleggen, want het is het meest intens geleefde moment van mijn leven. Het blijft bij stamelen. Er barstte iets in mij open, ik vond het antwoord op alle vragen die ik tot dan toe had. Ik heb daar de schakel ervaren tussen leven en dood. Vanaf dat moment wist ik dat God overal is. Na het ongeluk lag ik twee maanden in bed, verlamd vanaf mijn nek. Ik werd gevoerd, kon niets meer, had overal hulp bij nodig. De doktoren voorspelden geen enkele verbetering voor de toekomst. Dus zei ik mijn huurhuis op en deed mijn spulletjes weg. Achteraf gezien is mijn monnikenleven toen begonnen.

Zeven weken na het ongeluk zag ik opeens dat mijn grote teen bewoog, onwillekeurig.

Er bleek, tegen alle verwachtingen in, toch nog een zenuwprikkel te zijn. Dat was het begin van een negen maanden durende revalidatieperiode, waarin ik ontdekte wat 'afhankelijkheid' is en wat 'verbondenheid tussen mensen' betekent. Ik heb me toen zo solidair gevoeld met mensen die ook niets konden, die evenmin de mogelijkheid hadden om hun leven vorm te geven. Ik werd me ervan bewust wat het betekent om mens zijn; dat het niet gaat om wat je bezit of kunt, maar om het feit dat we allemaal mensen zijn. En dan maakt het niet uit of je zit, ligt, staat of gaat. De vrijheid die ik nodig had om me dat te realiseren, is mij in het ziekenhuis gegeven. 'Mens zijn', dat is zoals ik sindsdien mijn roeping beleef.

Na de revalidatieperiode woonde ik korte tijd met behulp van vrienden op mijzelf. Met Oud en Nieuw waren we met elkaar in een huisje op Ameland. Mijn vrienden gingen wandelen, ik kon niet mee. Op het terrein stond een telefooncel. Ik voelde toen zo'n sterke drang om naar het Liobaklooster te bellen. Dat heb ik gedaan en ik vroeg of ik de volgende dag mocht komen. Op nieuwjaarsdag zat ik op de eerste boot terug en in Alkmaar haalden de zusters me van het station. Ik bleef vijf dagen, toen waren mijn medicijnen op. Thuisgekomen wist ik dat ik terugwilde, maar dan voorgoed. Ik belde en was van harte welkom, ondanks mijn slechte fysieke gesteldheid die een positieve uitslag van de medische keuring onmogelijk zou maken. Met zuster Karin ging ik naar de bisschop om katholiek te worden. Ik zei tegen hem: 'Ik wil katholiek worden om in te kunnen treden in het klooster, niet omwille van de paus of de bisschop.' Ik was net zo stellig als destijds bij mijn belijdenis. Mijn geloof was – en is nog steeds – geen instituut, het gaat mij om de inhoud en niet om de vorm. Wat je in de kerk vaak ziet, is dat die twee na verloop van tijd samenvallen en dat mensen dát dan geloof noemen. Dan gaat er naar mijn mening fundamenteel iets mis. Dan is de kerk geen plek meer die leven geeft. Ik vind dat een klooster zich nooit in het centrum of middelpunt van een kerk moet bevinden, maar altijd aan de rand, op de plek waar kerk en samenleving elkaar soms uit het oog verliezen. Daar kan een klooster leven geven. Het is niet voor niets dat ook veel randkerkelijke mensen zich thuis voelen in Lioba.

De bisschop ging akkoord met mijn verzoek, ik werd katholiek.

Zo geschiedde het dat ik op 10 april 1987 intrad in het Liobaklooster. Na mijn intrede rondde ik alsnog mijn studie theologie af. Het thema van mijn scriptie

was Exodus 34, de dertien eigenschappen van Gods barmhartigheid. Ik moest bijbelfragmenten vertalen uit het Grieks, Hebreeuws, Aramees en liep tegen allerlei dilemma's op, waaronder het uitspreken van de letters JHWH. Mijn begeleidster Chana Safrai vroeg mij hoe ik dat wilde doen. Ik koos voor 'De Eeuwige' als verkorte versie van 'Die was, Die is en Die er zal zijn' en streepte overal JHWH in mijn scriptie door. Mijn begeleidster schrok en vroeg wat ik deed. Op dat moment beseftte ik dat ik Gods naam – het wezen van God – aan het doorstrepen was. Ik had in mijn leven God op zoveel manieren gezocht, maar hem nooit, in welk beeld dan ook, gevonden. Het was altijd te beperkt, het dekte nooit de lading. 'JHWH, het onuitspreekbare' deed dat wél. Ik verving JHWH door de Eeuwige, maar was me er meer nog dan daarvoor van bewust dat ik geen godsbeeld had. Ik vond dat naar, want het is best prettig om een godsbeeld te hebben, dat praat en deelt namelijk veel makkelijker. Twee jaar vocht ik ermee totdat, opnieuw in een stilte tijdens de metten, als in een flits het eerste gebod door mijn hoofd schoot: 'Maak je geen beeld van mij.' Pas toen die tekst tot me doordrong, kon ik accepteren dat God niet te vatten is in concrete beelden en dat ik daarom geen godsbeeld heb. Daarom spreek ik liever niet meer in beelden over hem, maar noem ik hem 'vrijheid en ruimte van bestaan'. Mijn godsbeeld, of de afwezigheid ervan, is sindsdien niet meer veranderd.

Het is misschien vreemd, een monnik zonder godsbeeld.

Maar de vrijheid en de ruimte die ik als kind al ervoer in de natuur en die ik met God verbond, zijn weer helemaal teruggekeerd als een soort tweede naïviteit. God heeft een plek in mijn werkelijkheid gekregen. Lioba is daarvoor heel belangrijk geweest. Ik ben in een leefcultuur gestapt die aansluit bij mijn eigen innerlijke beleving, waar ik me door de mensen om mij heen verbonden voel met God. Ik heb me nooit gehinderd gevoeld door verboden vanuit het instituut kerk. Het celibataire leven wordt vaak gezien als een verbod op relaties, terwijl ik juist vind dat de afwezigheid van een exclusieve relatie heel veel ruimte schept voor meerdere diepe vriendschappen met veel verschillende mensen. Al die vriendschappen had ik niet kunnen hebben als de relatie met de partner die ik had voordat ik naar Lioba ging, was blijven voortbestaan. De afstand van het moederschap heeft mij zeker veel verdriet gedaan, maar ook dat is overgegaan naarmate ik ouder werd. En inmiddels is er een ander soort moederschap voor in de plaats gekomen: de gemeenschap heeft mij de afgelopen twintig jaar gebaard, ik ben tot heelheid gekomen, en nu voel ik dat ik hier op deze plek zelf schoot wil zijn voor gasten, passanten en nieuwe zusters.